

ПАВЛО ПОПОВИЧ

ПЕРШИЙ УКРАЇНЕЦЬ У КОСМОСІ

**УКРАЇНА ВІТА СВОГО СИНА, ЩО В СУЗІР'Я БЕЗСМЕРТНИХ ВВІЙШОВ.
ХАЙ ГРИМИТЬ ЙОГО СЛАВА ОРЛИНА, – В НІЙ ЖИВЕ МІЛІОНІВ ЛЮБОВ!**

Володимир Сосюра

Ірина Вавилова
канд. фіз.-мат. наук,
зав. лабораторії
астроінформатики
відділу АКЮЦ
Головної астрономічної
обсерваторії НАН України,
вчений секретар
Ради з космічних досліджень
НАН України,
м. Київ

Юрій Гагарін, а за ним Герман Титов, Андріян Ніколаєв, Павло Попович, Валерій Біковський та Валентина Терешкова, — перші шість "зореплавців" у космосі, долі яких стали легендами, а космічні кораблі "Восток", на яких вони здійснили свої подорожі, — першо-прохідниками пілотованої космонавтики на Землі.

Серед них — гордість України — льотчик-космонавт *Павло Романович Попович*, на крилах якого піднялася до космічних висот споконвічна мрія українського народу і на весь світ полинуло: "Дивлюсь я на небо та й думку гадаю..."

А на Землі тоді лунали короткі повідомлення ТАРС: "12 серпня 1962 року об 11 годині 02 хвилини за московським часом в Радянському Союзі на орбіту супутника Землі виведено космічний корабель "Восток 4". Корабель "Восток 4" пілотує громадянин Радянського Союзу льотчик-космонавт підполковник *товариш Попович Павло Романович...* Вперше за планом досліджень здійснюється спільний груповий політ у космічному просторі двох радянських кораблів "Восток 3" і "Восток 4", пілотованих громадянами Радянського Сою-

зу товаришами *Ніколаєвим Андріаном Григоровичем і Поповичем Павлом Романовичем*. Метою виведення на близькі орбіти двох космічних кораблів є одержання даних про можливість встановлення безпосереднього зв'язку між двома кораблями, координовані дії льотчиків-космонавтів, перевірка впливу однакових умов космічного польоту на людський організм".

На космодромі Байконур за польотом стежив Головний конструктор *Сергій Павлович Корольов*: "Запуск протягом двох днів двох космічних кораблів насамперед свідчить про те, що техніка, необхідна для проведення таких польотів, добре освоєна... Зараз у ближньому космосі два радянські кораблі. Вони встановили зв'язок між собою. В цьому слід вбачати важливе досягнення техніки, яке відіграє велику роль у подальшому освоєнні космосу і, зокрема, при організації зв'язку з майбутніми міжпланетними станціями".

А ТАРС продовжувало відстежувати орбітальний шлях групового польоту "Сокола" і нашого "Беркута" в космосі: "Самопочуття космонавтів відмінне. Товариш Попович добре переніс вплив навантаження на ділянці виведення на орбіту, не втрачаючи працездат-

*Ми знали, що обирали. На цій дорозі немає місця для страху.
Ми знаємо: у розвідці не можна без ризику.
Але ми впевнені: після польоту побачимо землю і квіти на землі.
Нап'ємося після дороги гарячого чаю і заспіваємо ще не одну пісню...*

*Ніщо в житті саме не дається.
І оранка, і космос вимагають зусиль, великої роботи.
Праця, праця і праця.
Лише вона приносить перемогу.*

Павло Попович
(із інтерв'ю перед стартом 12 серпня 1962 р.)

ності і безперервно підтримуючи зв'язок з Землею. В умовах тривалого космічного польоту він почуває себе так само добре, як і товариш Ніколаєв. Космонавти впевнено підтримують зв'язок з Землею і між собою у призначений час. У польоті обидва космонавти кілька разів звільнялись від підвісної системи, виходили зі своїх крісел і виконували необхідні роботи та передбачені програмою експерименти. Зображення обох космонавтів, які передавалися телевізійними камерами, встановленими на кораблях-супутниках "Восток-3 і -4", не раз транслювалися Центральним те-

лебаченням та Інтербаченням безпосередньо з борту космічних кораблів. Відповідно до програми польоту на 12 серпня космонавт Ніколаєв з 21 години і космонавт Попович з 21 години 30 хвилин за московським часом сплять. Товариш Попович просив від його імені поздоровити команду "Шахтар" з виграшем Кубка Радянського Союзу з футболу...

На 22 годину за московським часом 13 серпня радянські кораблі-супутники продовжують груповий політ у космосі. Апаратура й устаткування космічних кораблів працюють безвідмовно. Система телеметричних вимірювань забезпе-

чує надійний контроль за функціонуванням приладів і агрегатів кораблів-супутників... За висновками лікарів-спеціалістів, стан здоров'я обох космонавтів чудовий. Пульс і дихання — нормальні. Працездатність повністю зберігається. Настрій бадьорий. Апетит в умовах космічного польоту в обох космонавтів добрий... Товариш Попович під час сеансу на 23-му витку вітав телеглядачів і наочно демонстрував невагомість предметів, які "плавали" перед об'єктивом телекамери".

Під час польоту Павло Романович вів щоденник, "своєрідний космічний репортаж про те, що бачив, і те, що переповнювало душу". Читаєш рядки записів і відчуваєш поетичну душу нашого земляка:

"7.45. Московський час. Корабель летить над Тихим океаном. В кабіні світло вимкнено. За бортом ніч! У правий ілюмінатор видно Землю, вкриту несучільною хмарністю. В полі зору з'явився Місяць. Ось він, красень! На відміну від земних умов він має об'ємний вигляд, відчувається, що це куля в пустоті. Плями на ній такі самі, як і ті, що спостерігаються з Землі. Земля, точніше хмари, мають сірий колір. Корабель летить із неймовірною швидкістю 28 тисяч кілометрів на годину. Тому картини змінюються досить швидко. У правому ілюмінаторі — зоряне небо. Воно чорночорне. Великі яскраві зорі видно так само, як і з Землі, тільки не мерехтять. Малі зорі видно у вигляді світлих точок. Тепер у задній ілюмінатор бачу Землю. Місяць уже в правому ілюмінаторі.

О, хвилиночку! За розпорядком — другий сніданок. Мене чекає ковбаса, сандвічі та вишневий сік. Оце так! Кинув снідати, бо корабель виходить із тіні. Який красивий! Тим, хто на Землі, цього не побачити. Оце космічні зорі! Дивіться! Горизонт у Землі яскраво-бордовий і зразу ж темно-синя смуга без усякого плавного переходу. Потім іде ясно-блакитна смужка, що переходить у чорне небо. Ось смужка стає все ширшою, росте, розсувається, і з'являється сонечко. Горизонт стає оранжевим, блакитним, ніжнішим. Красиво!

Сонце спочатку червоне (біля Землі) і досить швидко світлішає. Світить яскраво і дуже пече. Підставиш руку — і аж обпалює. Дивитися на нього майже не можна, бо, коли глянеш, — осліпнеш на деякий час. Усе це відбувається швидше, ніж я пишу. Скільки вже бачив я таких зір, і кожного разу є щось нове, якісь інші відтінки.

8.45. Пролітаю над своєю Батьківщиною. Маю прекрасний зв'язок із Землею... Ах, ну й поспішаю ж я жити! За півтори години проживаю земну добу.

12 серпня 1962 р.
Космодром Байконур.
Міжконтинентальна балістична
ракета Р-7 виводить у космос
КК "Восток-4"
з Павлом Поповичем на борту
(запуск забезпечував
космічний полк в/ч 25741)

9.01. Корабель входить у тінь. Земля набирає спочатку ясно-синього кольору, а потім стає все темнішою і — ніч! А Сонце ще світить хвилину-дві і потім ховається. Темно. Лише наш вічний супутник — Місяць осяє Землю слабким світлом. До речі, там, де немає хмарності, Земля темного кольору і відрізняється від неба тим, що не має на ній зірок.

В польоті зі мною давній подарунок дружини — квіти. Вони, засушені, зберігалися вдома у книжці з 1952 року. Я розкриваю книжку: дивіться, мовляв, квіти, яка красива Земля, на якій ви зростаєте!.. Думаю я, напевно, так само, як і Андрій, зараз про одне. Під нами — планета. До Батьківщини далеко. Сотні кілометрів. Але вона — поруч. Чуємо її голос. Чуємо. Хвилюємося. Радіємо. Тріумфуємо..."

Унікальний політ успішно завершено, — повідомило ТАРС 15 серпня 1962 р.: "кораблі-супутники приземлилися практично одночасно [спускний апарат "Восток 3" о 9.55, "Восток 4" — о 10.01] у заданому районі Радянського Союзу.. Пройдений шлях становить близько двох мільйонів кілометрів. У груповому космічному польоті кораблі-супутники були 71 годину. Наукові й технічні завдання найтривалішого космічного польоту і вперше здійсненого при цьому групового космічного польоту розв'язані успішно й повністю".

Із розмови Павла Поповича з тодішнім Першим секретарем ЦК КПРС Микитою Хрущовим, що відбулася через кілька годин після приземлення:

М.С.Хрущов: Вітаю вас, товаришу Попович. Радий чути бадьоре звучання вашого голосу, Вашу заяву, що у вас чудовий стан здоров'я, і що Ви готові виконати будь-яке доручення, яке Вам буде дано партією і урядом. Поздоровляю Вас і бажаю невичерпного, доброго, бадьорого здоров'я.

П.Р.Попович: Велике спасибі, Микито Сергійовичу.

М.С.Хрущов: Щиро вітаю Вас.

П.Р.Попович: Спасибі, до зустрічі.

М.С.Хрущов: Я вже говорив товаришеві Ніколаєву, ми зустрінемо вас іднo. Весь народ радіє з ваших успіхів, святкує.

П.Р.Попович: Я перший радянський космонавт з України.

М.С.Хрущов: Мені кажуть, що вся Україна торжествує. І батько Ваш вуса так закрутив, як Тарас Бульба.

П.Р.Попович: Мій батько вуса крутить!

М.С.Хрущов: Я бачив фотографію Вашого батька у "Правде". Це такий запорозький козак, він наче каже: "Давай коня й шаблю".

П.Р.Попович: А він, Микито Сергійовичу, схожий на Тараса Бульбу.

М.С.Хрущов: Так, схожий. Дуже радий, пишаюся вами, товаришу Попович. Вами пишається весь радянський народ, пишається Україна. І не тільки українці, але й росіяни, всі народи Радянського Союзу, всі чесні люди землі, які хочуть жити в мирі з усіма народами. Вони пишаються цим подвигом тому, що значення його не обмежується національними рамками, він виходить далеко за межі національних рамок і є подвигом на благо усіх народів..."

Павло Романович згадував: "Коли літав, згадував Україну, мій рідний Узин, осокори вздовж дороги, верби над Россю, хатку, де ріс, рідних, друзів. І так додому захотілося! Сиджу і мрію: от приземлюся і постараюся якомога швидше з'їздити додому. І як мені було приємно почути рідну українську мову одразу ж після приземлення. В Казахстані працює дуже багато українців, вони привітно зустрічали мене - "першого радянського космонавта з України"..."

З великою радістю, пишно, з паляницею на українському рушникові зустрів свого земляка, героя космонавта Павла Поповича після польоту і рідне містечко Узин Білоцерківського району Київської області, де він 5 жовтня 1930 р. народився в багатодітній робітничій сім'ї Романа Порфировича і Феодосії Касянівни Поповичів. У святковому вбранні, з почесним ескортом та багатолюдним урочистим мітингом зустрічала свого героя на Софійській площі столиця України...

ВІН СЛОВО ПОЧУВ ТУТ — НАЙВИЩЕ НАДБАННЯ ЛЮДИНИ — ІЗ УСТ МАТЕРИНСЬКИХ, З БЕЗСМЕРТНОЇ МОВИ УКРАЇНИ

Платон Воронько

Із Узином пов'язане нелегке дитинство, і день 22 червня 1941 р., коли сіли за стіл відмітити родиною його перші трудові гроші, "за пастухові старання", та почули страшне слово "війна"; і шкільні роки, що минули "за сумісництвом" із роботою на цукровому заводі; і вибір самостійного шляху, дуже рано, у 14 років, — спочатку до ремісничого училища в Білій Церкві (загітував друг, О.Компанець), а потім до індустріального технікуму в Магнітогорську. Все, здавалося б, показувало прямий шлях — на будівельний майданчик, країну потрібно відбудувати!

Але на четвертому курсі технікуму запросили всіх бажаючих студентів до аероклубу. Мрія літати, що захопила Павла Поповича ще з дитинства, коли бігав на військовий аеродром на околиці Узина, спілкувався з льотчиками, відстежував, як виконують вони фігури вищого пілотажу у повітрі, вперше ставала реальністю. І сказавши тоді "так, запиши мене", Павло Романович не знав, що перед ним рушником розстеляється ще дальша, "зоряна дорога". Пізніше, обмірковуючи цю доленосну подію 1951 р., згадував: "Польоти захопили мене. Та головне, мабуть, інше — піднявшись у повітря, я відчув себе міцніше, впевненіше і на Землі"...

"ПЕРЕДКОСМІЧНА" ПРОГРАМА ПІДГОТОВКИ

А далі — цілковито типова кар'єра талановитого льотчика: Волгоградське авіаучилище, де зустрівся з майбутньою дружиною, теж льотчицею, *Марією Васильовою*; служба у військових частинах на Далекому Сході, Закавказзі, — польоти на "ЯКах" і "МІГах", під час яких, як зізнавався, "не витримував, співав у повітрі"; чотири роки служби у північних військових гарнізонах, що засяяли святковими променями життя — зустріччю з льотчиками *В. Юшкою* і *Б. Масленниковим*, під керівництвом яких став справжнім асом, та одруженням і початком сімейного життя. Все налаштувалося на розмірений лад.

Але стався ще один поворот долі, — прийшло повідомлення про нове призначення у підмосковний гарнізон. Там П. Попович почав вперше штурмувати звуковий бар'єр, літаючи до забороненої зони, межі з космосом. Тоді саме, у січні 1959 р. відбулася нарада в Академії наук СРСР, де було прийняте рішення, що право першими летіти в космос серед представників різних професій мають льотчики-винищувачі.

Із цим рішенням розпочалася серйозна передкосмічна програма підготовки Павла Поповича, — насамперед пройти крізь "пороги" комісії з відбору у березні 1960 р. до першого загону космонавтів. Був обраний старшиною і першим секретарем парторганізації загону. А потім — зустріч із Головним конструктором, передпольотні тренування, коли ніхто ще не володів методикою підготовки космонавтів, відбір до групи перших шести космонавтів та історичний день 12 квітня 1961 р. польоту *Юрія Гагаріна*, коли під час зв'язку "Зорі" (позивного всіх, хто тоді перебував біля пульта керування польотом) із "Кедром" *Павло Попович* був обраний представником загону космонавтів. Навіть зараз, читаючи стенограму розмов *Юрія Гагаріна* із *С.П. Корольовим*, *М.П. Каманіним* та з іншими відповідальними за перший політ людини у космос, зрозумілішим стає той вибір, що впав на *Павла Поповича*: тільки той, хто сам завжди співав у польоті, міг запропонувати "музичну тему", щоб у такий спосіб заспокоювати свого друга, першого космонавта Землі, в останні години

Космонавтів П.Поповича і А. Ніколаєва після завершення польоту зустрічає Москва. 21 серпня 1962 р.

А. Ніколаєв, президент АН СРСР М.В. Келдиш, П. Попович. Прес-конференція. 21 серпня 1962 р., Москва.

Зустріч П.Р. Поповича з батьком і матір'ю в м. Узин. 1962 р.

Мати Гагаріна з космонавтами Терешковою, Поповичем і першим космічним "дідом" — Дьомінім

Космонавти Ю. Гагарін, П. Попович, Г. Тигов, А. Ніколаєв

Космонавти
Ю. Артюхін і П. Попович
під час підготовки
до польоту на КК "Союз-14".
1974 р.

Першопрохідці пілотованої космонавтики — Юрій Гагарін (справа) і Павло Попович (зліва)

перед стартом. *"Нібито чуттям він розумів, коли і що треба передати в моє космічне "життє". Сам він підбирав платівку чи хто інший, але закрутили пісеньку про любов, Утьосова, а потім іншу, мою улюблену — "Я люблю тебе, життя"... А потім ще підбадьорював, мовляв, "заспіваємо сьогодні увечері", — згадував Юрій Гагарін. І, справді, заспівали після завершення польоту Юрія Гагаріна навколо Землі, що увійшов в історію людства як триумф радянської техніки і науки!*

Штурм космосу продовжувався. Головний Конструктор ставив нове завдання — добовий політ *Германа Титова* на орбіті! Саме в цьому польоті вперше далася взнаки невагомість. Прискіпливий післяпольотний звіт *Г. Титова* істотно змінив методику підготовки космонавтів, — з того часу особливу увагу стали приділяти тренуванням вестибулярного апарату людини. Рік пішов на підготовку, і вже у серпні 1962 р. *А. Ніколаєв* провів у космосі чотири доби, а *П. Попович* — три. А з Байконура вже *Юрій Гагарін* і *Герман Титов* підбадьорювали своїх друзів під час першого групового польоту...

Із плином часу ускладнювалися програми навколосезних польотів, на зміну одним космічним кораблям і орбітальним станціям приходили інші, з більш удосконаленими конструкціями, за п'ятдесят років пілотованої космонавтики космонавти — представники багатьох націй — понад сорок прожили, у прямому розумінні цього слова, на орбіті, але неперевершеним залишається подвиг перших космонавтів Землі, здійснений в ім'я людства.

**ВІН ЗЛЕТІВ ДО ЗІРОК,
АЛЕ НЕ ВІДІРВАВСЯ І НА МИТЬ ВІД ЦЬОЇ ЗЕМЛІ,
ХОЧ І БУВ ДУЖЕ ВИСОКО НАД НЕЮ**

Леонід Вишеславський

Із приземленням на казахській землі для Павла Романовича на деякий час зупинилося "спокійне життя", — постали випробування славою та численними поїздками по світу (серед яких перша, у грудні 1962 р., на Кубу, де зустрівся з *Ф. Кастро* і *Че Геварою*), зйомки кінофільму "Зоряні брати" (до якого увійшли і кадри, зняті Поповичем у космосі). А потім розпочалися земні будні, — навчання в академії ім. М.Є. Жуковського і робота в Центрі підготовки космонавтів, зокрема за програмою "Інтеркосмос". Активно займався науковою і громадською діяльністю, продовжував тренуватися і готуватися до наступних польотів, написав декілька чудових книг зі спогадами про перших космонавтів, про свій політ з *А. Ніколаєвим*, про успіхи радянської і американської космонавтики, в яких виявився непересічний письменницький талант *Павла Поповича*. Читаючи його книги, навіть у найбільших скептиків розвіювалися сумніви щодо необхідності для людства досліджень космічного простору.

Через 12 років після свого першого польоту *Павло Попович* знов побував у космосі, — на кораблі "Союз-14" разом із космонавтом-бортінженером *Ю. Артюхіним*. 5 липня 1974 р. корабель успішно стикувався з орбітальною

Герої пілотованої космонавтики — льотчики-космонавти А. Арцебарський, В. Жолобов, П. Попович, Л. Каденюк.
Москва, Культурний центр України в Москві, 1999 р.

космічною станцією (ОКС) "Салют-3", запуск якої на орбіту відбувся 26 червня 1974 р. За своєю конструкцією ОКС "Салют-3" була набагато досконалішою за своїх попередниць, — із раціональнішим розміщенням приміщень, новітніми системами й апаратурою, призначеними для виконання різноманітних науково-технічних та медико-біологічних досліджень. Космонавти провели на станції 15 діб. Головною метою польоту була програма військового призначення. Серед іншого, космонавти здійснювали моніторинг хмарового шару атмосфери за міжнародною програмою досліджень Атлантичного океану, спектральні дослідження перспективних на корисні копалини районів, а також випробували нову систему енергозабезпечення станції — сонячні батареї з автономною орієнтацією на Сонце. В історії космонавтики вони залишилися єдиним екіпажем, що відвідав "Салют-3": наступна експедиція не змогла зістиковатися зі станцією, а отже було прийнято рішення про запуск 26 грудня 1974 р. ОКС "Салют-4", а політ ОКС "Салют-3" в автономному режимі за додатковою програмою досліджень тривав до 25 січня 1975 р.

Павла Романовича Поповича, двічі Героя Радянського Союзу, Героя Праці

Соціалістичної Республіки В'єтнам, генерал-майора авіації, кандидата технічних наук, члена Співки письменників України, який багато років очолював Асоціацію музеїв космонавтики Росії, завжди радо зустрічали на Батьківщині. З особливою гордістю, — земляки у Білій Церкві, куди він до того ж майже щорічно приїжджав на боксерський турнір свого імені.

Автор цієї статті вперше "вживу" познайомилася з Павлом Романовичем у 2003-2004 рр. під час роботи над науково-енциклопедичним виданням "Імена України в Космосі". Тоді на шпальтах цього видання він висловив свої міркування щодо російсько-української програми космічних досліджень та розвитку пілотованої космонавтики в світі: "За останні 10-13 років відбулися великі зміни в світі. Не існує Радянського Союзу, а є ціла "низка" самостійних, незалежних держав. Безперечно, що ближче і рідніше "неньки України" в мене немає. На жаль, ми спочатку з переляку (або з радіціїв) наламали багато дров, а тепер намагаємося якось налагодити життя. Космічна галузь, як і вся промисловість, були дуже інтегровані на всій території тодішнього Союзу. Особливо Україна і Росія. Слава богові, ми зараз уже заклали основи подальшого співробітництва

між нашими країнами. Головне, треба мати бажання до співпраці! А форми і методи саме життя підкаже. Ще непохатий край роботи в навколосемному космосі. Ми тільки боязко "проникнули" туди, а його потрібно поставити на службу людям. А далекий космос! Поколінням орати та й орати!

Із затопленням станції "Мир" Росія дуже похитнула свій "трон великої космічної держави". Не можна було цього робити! Треба було думати про ситуацію, що складалася, декілька років тому, а не останні півроку! Катастрофа "Колумбії" поставила найскладнішу задачу з виживання проекту Міжнародної космічної станції, але вона буде розв'язана. Потрібно багато коштів (стільки, скільки потрібно) плюс ентузіазм і розуміння слов'янських народів — і можна спробувати вийти з цієї ситуації.

І взагалі, якщо б людство замислилось над питанням "Як вижити?", воно звернуло б особливу увагу на космос, оскільки там — наш порятунк".

Одна з незабутніх зустрічей для багатьох, хто знав Павла Романовича Поповича, відбулася у січні 2007 року, коли він відвідав Батьківщину разом із Наталією Сергіївною Корольовою та її родиною з нагоди святкування 100-річчя від дня народження Сергія Павловича Корольова.

